

РОЗДІЛ 2 ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

УДК 323:37.017.4

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2024.37.3>

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОПЕРАЦІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ ТА КЛЮЧОВІ ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

INFORMATIONAL AND PSYCHOLOGICAL OPERATIONS OF THE RUSSIA AGAINST UKRAINE AND KEY WAYS OF COUNTERMEASURE IN THE CONTEXT OF ENSURING NATIONAL AND PATRIOTIC TRAINING OF UKRAINIAN MILITARY SERVANTS

Дранчук І.М.,*аспірант кафедри інформаційної, бібліотечної архівної справи
та соціально-політичних і гуманітарних дисциплін
Європейського університету*

В статті висвітлюються особливості інформаційно-психологічних операцій РФ (ІПСО) проти України в умовах повномасштабної російської агресії. Підкреслюється, що під час інформаційної агресії головним об'єктом ураження і предметом організації захисту стає національний інформаційний простір. Зазначається, що одним із ключових міфів який використовується для виправдання агресії та ІПСО є «захист російськомовного населення» та «повернення ісконно руських земель». Ця концепція включає в себе ідею, що території, які колись були під контролем Москви, але втрачені на певний період, все одно залишаються «споконвічно російськими». Вказується, що одним із ключових компонентів інформаційної війни є «війна смислів/сенсів», яка включає в себе використання всієї палітри засобів передачі інформації для ретрансляції певних смислів. Основним структурним елементом в цьому конфлікті є симулякри – образи того, чого фактично не існує, такі як «фашисти в Києві», «звірства каральних батальйонів», «розп'яті хлопчики», використання Україною заборонених видів озброєнь. Намічаються шляхи протидії російським ІПСО, зокрема поширення масової освіти, формування медіаграмотності, розвиток критичного мислення, посилення патріотичного виховання населення та військовослужбовців. Зазначається, що медіаграмотність дозволяє людям ефективно розрізняти правдиву інформацію від маніпуляцій та фейків. Розвиток критичного мислення допомагає аналізувати інформацію, розуміти її контекст і визначати можливі приховані мотивації. Важливо також забезпечити системну та цілеспрямовану діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, військового управління та громадських організацій щодо посилення патріотичного виховання.

Ключові слова: інформаційно-психологічні операції (ІПСО), патріотичне виховання, симулякри, медіаграмотність, критичне мислення.

The article highlights the specifics of information and psychological operations of the Russian Federation (IPSO) against Ukraine in the conditions of full-scale Russian aggression. It is emphasized that during information aggression, the main object of damage and the object of protection organization becomes the national information space. It is noted that one of the key myths used to justify aggression and IPSO is "protection of the Russian-speaking population" and "return of original Russian lands". This concept includes the idea that territories that were once under Moscow's control, but lost for a period of time, still remain "primarily Russian". It is indicated that one of the key components of the information war is the "war of meanings/meanings", which includes the use of the entire palette of means of information transmission to relay certain meanings. The main structural element in this conflict are simulacra – images of what actually does not exist, such as "fascists in Kyiv", "atrocities of punitive battalions", "crucified boys", the use of weapons prohibited by Ukraine. Ways of counteracting the Russian IPS are outlined, in particular, the spread of mass education, the formation of media literacy, the development of critical thinking, and the strengthening of patriotic education of the population of Ukraine. It is noted that media literacy allows people to effectively distinguish true information from manipulation and fakes. The development of critical thinking helps to analyze information, understand its context and identify possible hidden motivations. It is also important to ensure the systematic and purposeful activity of state authorities, local self-government, military administration, and public organizations to strengthen the patriotic education of the population.

Key words: informational and psychological operations (IPSO), patriotic education, simulacra, media literacy, critical thinking.

Вступ. Україна на нинішньому етапі переживає повномасштабне вторгнення з боку російської федерації, яка впровадила хаос в усю конструкцію післявоєнної побудови Європи. Агресор використовує новий формат ведення війни, сподіваючись уникнути відповідальності за життя людей, зруйновані оселі та промисловість України, яка не бажає йти у фарватері політики РФ. Дипломатична, консультативна та фінансова допомога з боку наших партнерів та санкції проти РФ є значним фактором впливу, але необхідно застосування ще більш потужних заходів впливу на РФ та надання Україні більших спроможностей для оборони нашої землі та повітря. Однією з головних складових повномасштабної російської агресії є інформаційно-психологічні операції, відтак досить актуальним на сьогодні є дослідження їхніх особливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній політичній науці можна знайти багато праць, присвячених особливостям інформаційно-психологічних операцій та шляхам протидії їм. Значну увагу приділяється також їх міждисциплінарному контексту, зокрема залученню досягнень соціології, філології, психології, медіалінгвістики. Актуальні в цьому руслі дослідження Ю. Горбаня, М. Кіци, Н. Шульської, Н. Букіної, Н. Адамчук, Є. Магди, В. Мудрої, Ю. Василевич, О. Комарчука та інших, які досліджували фейки та інші засоби інформаційно-психологічних операцій. Особливості становлення та діяльності підрозділів ІПСО у т.ч. в контексті розбудови ССО ЗС України досліджували такі дослідники як Я. Жаркова, Д. Веденєєв, О. Семенов, І. Луньова, Ю. Серветник, А. Слюсаренко, П. Сніцаренко та інші. Питання військово-патріотичного виховання військовослужбовці досліджували такі науковці як П. Гай-Нижник, Т. Рондзістий, С. Бех, Л. Чупрій, М. Тимчик, А. Линник, А. Гуляєв, Г. Костаков, В. Новосельський, В. Олещук та інші.

Мета статті: аналіз інформаційно-психологічних операцій РФ проти України та розробка шляхів протидії їм.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ґрунтовніше проаналізуємо нинішнє україно-російське збройного протистояння, однією з ключових особливостей якого є проведення комплексу заходів із застосування інформаційно-психологічного впливу на населення та війська противника. У цьому контексті особливу увагу приділяють інформаційно-психологічному та інформаційно-пропагандистському забезпеченню військових операцій. У війні росії проти України ключовим елементом стало використання психологічної та інформаційної обробки місцевого населення.

Детальніше проаналізуємо сутнісні ознаки інформаційно-психологічних операцій (ІПСО). Вони включають в себе ретельно сплановані та

координовані дії, спрямовані на вплив на свідомість суспільства для досягнення певних цілей. Такі операції можуть використовувати інформаційний тиск, маніпуляції та психологічний вплив з метою дестабілізації, дезорієнтації та підготовки до подальших дій.

Найважливішим аспектом ІПСО є використання інформації, яка може бути як істинною, так і неправдивою, для досягнення мети. Метою може бути нав'язання своєї правди, формування певного ставлення чи страху серед населення. Об'єктом ІПСО можуть бути різні соціальні групи та особи, включаючи політичних лідерів, військовослужбовців, громадських активістів, священнослужителів, бізнесменів та населення в цілому [1].

Як відзначає Ю. Горбань, у ході інформаційної війни проти України Російська Федерація застосовує широкий арсенал методів впливу на свідомість людей. Російські теле- та радіоканали використовують різноманітні прийоми, зокрема:

Дозована інформація: постійне подавання інформації порціями з метою контролю над сприйняттям аудиторії.

Дезінформація: поєднання неправдивих тверджень з одночасним викривленням подій, створенням міксу фактів та особистих думок, вибірко-вим поданням інформації, а також інформаційним рефреймінгом.

Використання інформаційного контексту: надання інформації без коментарів після налаштування слухачів, а також застосування заборонених міжнародним законодавством технологій, таких як «25 кадр».

Перебільшення та замовчування: виголошення неправдивих чи перебільшених тверджень, а також утримання від аудиторії деякої інформації.

Журналісти використовують лінгвістичні та поведінкові прийоми для того, щоб впливати на психіку населення, роблячи враження, що люди самостійно дійшли певних висновків на підставі власного досвіду та інформованості [2, с. 142].

Під час інформаційної агресії, головним об'єктом ураження і предметом організації захисту стає національний інформаційний простір. Інформаційна зброя не призводить до руйнування інформаційного простору; навпаки, вона використовує його ресурси. Інформаційна зброя активно формує інформаційний простір, оскільки в сутності її завданням є інтенсивне введення нових сегментів інформаційного простору. У сучасних умовах володіння ефективною інформаційною зброєю та засобами захисту від неї є одним із пріоритетних напрямків забезпечення національної безпеки в інформаційній сфері.

Зокрема, з 2014 року росія почала застосовувати концепцію «гібридної війни» проти України, яка є унікальною зі структурно-функціонального погляду, оскільки за формою вона є «гібридною»,

а за змістом – «асиметричною». На наш погляд, своєрідною прелюдією перед широкомасштабним розгортанням маніпулятивно-пропагандистської кампанії була дискредитація Євромайдану яка стала важливою складовою «гібридної» війни Росії проти України. За замовленням російської влади, ЗМК поширювали неправдиві та перевернуті факти щодо Євромайдану через власні джерела. Вони спростовували прагнення українців стати повноправними членами європейської спільноти і жити в суверенній державі без диктатури та корупції. Одночасно вони підтримували такі пропагандистські тези, як «Україна – розділена країна» та твердження, що протести не відображають волю українського народу. Сьогодні поширюються міфи про те, що Захід вже втомився допомагати Україні, а без його допомоги вона обов'язково програє, що українці незадоволені В Зеленським і що готується третій майдан, що українці продають західну зброю терористам, зокрема Хамасу, який напав на Ізраїль. Важливо не надавати цим агентствам та ЗМІ легітимності для поширення цієї дезінформації в Україні.

Академік В. Горбулін вказує, що хоча інформаційний аспект став ключовим у «гібридній війні», він проте виконує не самостійну, а допоміжну роль, переважно супроводжуючи військову фазу операції. Проте в українському випадку маємо справу не лише із ворожою пропагандою, але й з тим, що фахівці-інформаційники правильно характеризують як «війну смислів/сенси» (початок якої можна приблизно визначити у 2006–2007 рр.). Ця війна включає в себе використання всієї палітри засобів передачі інформації для ретрансляції певних смислів. Основним структурним елементом в цьому конфлікті є симулякри – образи того, чого фактично не існує, такі як «фашисти в Києві», «звірства каральних батальйонів», «розп'яті хлопчики», використання Україною заборонених видів озброєнь. Стратегічна мета експлуатації цих симулякрів полягає в тому, щоб замінити об'єктивні уявлення цільових груп про характер конфлікту «інформаційними фантомами», які необхідні агресорові [3, с.4].

Неодмінною складовою сучасного світу та політичних процесів є симуляція, яка може виступати основним змістом і передумовою формування «гіперреальності», також відомої як «реальна віртуальність», «символічне поле політики». В контексті російсько-української війни, мета полягає в підриві цінностей демократичного світу та культивуванні атмосфери недовіри і нігілізму. Ця стратегія розповсюджується на держави, що підтримують Україну, а не лише на саму Україну.

Головна мета російської інформаційної війни – це викликати хаос і підірвати цінностей демократичного світу, а також культивувати атмосферу недовіри та нігілізму. Ця стратегія не обмежується

лише Україною, а також спрямована на ті держави, які підтримують Україну. Росія, яка сама не знає демократичних традицій, використовує основні цінності демократії як інструмент, перетворюючи свободу слова в право на брехню, свободу на отримання інформації в право на поширення фейків та пропаганди, а соціальні мережі в хаотичний збір неіснуючих осіб для розпалювання ворожнечі. Цим самим підривається сама ідея демократії, а сама можливість вільного, чесного і неупередженого волевиявлення особи піддається сумніву.

РФ у нинішній війні використовує різноманітні напрямки інформаційного протидіювання проти України, зокрема: широке використання підконтрольних ЗМІ, контр-інформаційну боротьбу; використання пропагандистських підрозділів в інформаційних та соціальних мережах; застосування агентів впливу серед місцевого населення тощо [4, с. 86].

Додатковими ознаками проведення інформаційно-психологічної операції (ІПО) Росією є зміст інформації, спрямованість на цільову аудиторію, належність джерел інформації, динаміка представлення інформації, факти комплексування по різних каналах, використання спеціальних прийомів та психотехнік.

Аналіз результатів проведення ІПО підтверджує, що РФ використовує численні методи інформаційного протидіювання в Україні. Деякі з цих методів включають:

Маніпулювання суспільною свідомістю та політичною орієнтацією: росія створює контрольований хаос та політичну напруженість шляхом впливу на суспільну свідомість та політичні орієнтації різних соціальних груп.

Дестабілізація політичних відносин: зокрема, розпалювання політичних конфліктів, провокація конфліктів між партіями та об'єднаннями, спроби провокації репресій проти опозиції та можливість громадянської війни.

Дезінформація: поширення неправдивої інформації, що може включати в себе атаку на авторитет державних органів та зниження рівня інформаційного забезпечення.

Провокування соціальних, політичних, національних та релігійних сутичок: РФ може сприяти конфліктам між різними соціальними та етнічними групами для створення додаткових проблем внутрішнього порядку.

Ці методи інформаційного протидіювання розроблені для досягнення стратегічних цілей, включаючи підірвати державних інститутів, створення нестабільності та вплив на суспільно-політичну обстановку в Україні.

Одним із ключових міфів який використовується для виправдання агресії та ІПО є «захист російськомовного населення» та «повернення ісконо русских земель». Ця концепція вклю-

чає в себе ідею, що території, які колись були під контролем Москви, але втрачені на певний період, все одно залишаються «споконвічно російськими». Навіть коли ці території втрачають контроль, ідентичність населення визначається як незмінна [5, с. 11].

Ця концепція використовується для легітимізації російського втручання в справи інших країн, в даному випадку – України. Сприймається, що ці території «повинні» повернутися до складу «російського світу», оскільки, за визначенням, вони завжди були «російськими». Концепція також включає у себе ідею, що ідентичність населення на цих територіях не може зазнати значних змін або не може формувати окрему ідентичність поза рамками «російського народу».

Така логіка служить для виправдання агресивних дій Росії відносно України та інших країн і може бути використана як інструмент пропаганди для формування сприятливого відношення до анексії чи втручання у внутрішні справи інших країн.

Диктатор Путін перед повномасштабним вторгненням взагалі заявив, що українського народу не існує і що Україна – це псевдодержавне утворення, яке не має ні історії, ні традицій.

Аналізуючи інформаційне протистояння між Росією та Україною, Є. Магда вважає, що з початку у 2014 році Росія мала певні переваги у цій війні. Він вказує на кілька ключових аспектів у контексті інформаційно-психологічного виміру інформаційної війни Росії проти України [6, с. 292].

Методологічна підготовка: росія виявилася більш ефективною в методологічній підготовці і реалізації інформаційно-психологічного компоненту міждержавного протистояння.

Зайняття позицій в інформаційному просторі: засоби масової інформації, контрольовані Росією, займають сильні позиції в інформаційному просторі України, що надає їм вплив та впевненість.

Реакція України та асиметрія протистояння: Україна мала обмежені можливості симетричної відповіді на агресивні дії Росії в інформаційному компоненті протистояння.

Міжнародні інформаційні позиції: росія досягає більш прийнятних міжнародних інформаційних позицій завдяки послідовності своєї зовнішньої політики та впливовому проросійському лобі.

Різноманітність підходів росії: росія використовує різноманітні рецепти інформаційно-психологічного впливу, що дозволяє їй адаптувати свою стратегію до різних ситуацій.

Санкції та загроза "недобитої України": Зазначається, що санкції, введені Заходом, можуть виявитися менш ефективними, і в Кремлі усвідомлюють потенційні загрози, які несе незалежна і успішна Україна.

Але після початку повномасштабного вторгнення стався перелом в інформаційній війні

оскільки як українські так і зарубіжні ЗМІ вели прямі репортажі із зони бойових дій і весь світ побачив агресивну та імперіалістичну сутність Росії. А висвітлення в ЗМІ масових вбивств росіянами цивільного населення ще більше послабило авторитет Росії у світі. Проте Україні не потрібно зменшувати зусилля на інформаційному фронті оскільки останнім часом Росія активізує свої ПСО, зокрема нещодавно поширювалася інформація, що Україна спонсорує ХАМАС і продає їм західну зброю. Це чергова брехня кривавого путінського режиму оскільки Україна не постачала і не буде постачати терористичним угрупованням зброю. А от Росія найімовірніше і постачала Хамасу зброю, оскільки їй був вигідним цей конфлікт, оскільки після нападу Хамасу на Ізраїль увага світової спільноти переключилася з України на Ізраїль.

У контексті російської агресії проти України, інформаційно-психологічні впливи стають складовою гібридної війни, яка використовується для досягнення політичних та стратегічних цілей, не лише на полі бою, але й у сфері масової інформації та громадської свідомості. Спротив таким впливам вимагає системного підходу, включаючи поширення масової освіти, розвиток медіаграмотності, критичного мислення у населення, формування високого рівня патріотизму у різних соціальних групах і особливо у військовослужбовців інше. [7, с. 359].

У зв'язку з цим, значимість захисту військ (сил) від негативного інформаційно-психологічного впливу (ІПВ) противника, як складової морально-психологічного забезпечення ЗС України, в умовах спочатку гібридної а потім повномасштабної війни значно зростає.

Забезпечення високого рівня освіти громадян є важливим елементом в боротьбі проти інформаційних маніпуляцій. Медіаграмотність дозволяє людям ефективно розрізняти правдиву інформацію від маніпуляцій та фейків. Розвиток критичного мислення допомагає аналізувати інформацію, розуміти її контекст і визначати можливі приховані мотивації. Такий комплексний підхід сприяє формуванню стійкості суспільства до інформаційно-психологічних впливів та сприяє створенню ефективно системи захисту від інформаційної агресії.

Для кожного окремого громадянина для виявлення і протидії брехливим російським міфам потрібно чітко слідувати наступним правилам:

- критичне ставлення до інформації;
- поширення лише офіційних повідомлень;
- утримання від поширення сумнівних повідомлень;
- недовіра до анонімних або дискредитованих джерел: важливо бути обачним із відносною достовірністю джерел і уникати розповсюдження інформації від таких джерел.

Для протидії негативним російським інформаційно-психологічним впливам важливо також забезпечити формування ефективної системи патріотичного виховання українських військово-службовців, яке опирається на ключові політичні цінності українського суспільства [8, с. 466].

Ключовими аспектами національно-патріотичного виховання особового складу Збройних сил України (ЗСУ) є:

- системна та цілеспрямована діяльність, яка включає участь органів державної влади, місцевого самоврядування, військового управління та громадських організацій;

- формування високої патріотичної свідомості українських військово-службовців, що включає почуття вірності Вітчизні та готовності захищати її за конституційним обов'язком;

- національно-патріотичне виховання повинно сприяти гармонійному розвитку особистості військово-службовця, забезпечуючи баланс між державними та особистими інтересами;

- важливим є наявність зв'язку між теоретичними аспектами та військовою практикою, забез-

печення психічної підготовки особистості до умов сучасної війни. Необхідно враховувати реальні можливості, потреби та особливості конкретних видів ЗСУ, військових частин і підрозділів;

- сприяння єдності виховання: важливо сприяти єдності виховання, навчання, розвитку, психологічної підготовки та самовдосконалення військово-службовців.

Підсумовуючи слід зазначити, що під час інформаційної агресії головним об'єктом ураження стає національний інформаційний простір. РФ у нинішній війні використовує різноманітні напрямки інформаційного протидіювання проти України, зокрема: широке використання підконтрольних ЗМІ, контрінформаційну боротьбу; використання пропагандистських підрозділів в інформаційних та соціальних мережах; застосування агентів впливу серед місцевого населення тощо. Протидія агресивним інформаційним впливам вимагає системного підходу, включаючи поширення масової освіти, розвиток медіаграмотності, критичного мислення у населення, формування високого рівня патріотизму у різних соціальних групах і особливо у військово-службовців інше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гулай В. В., Базилюк К. Ф. Інформаційно-психологічна складова гібридної війни Російської федерації проти України (2014–2021 рр.): теоретико-методологічні засади дослідження. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6326/13362-1?inline=1>
2. Горбань Ю. О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. Вісник НАДУ. 2015. № 1. С. 140–146.
3. Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. *Дзеркало тижня – Україна*. 2015. № 2(24 січ.). С. 3.–17.
4. Залкін С. В., Сідченко С. О., Хударковський К. І. Методичний підхід до виявлення ознак проведення спеціальної інформаційної операції. Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. 2012. Вип. 2 (31). С. 85–88.
5. Певцов Г. В., Залкін С. В., Сідченко С. О., Хударковський К. І., Гордієнко А. М. Реалізація підходів інформаційної війни Російською Федерацією в сучасному інформаційному просторі України. *Наука і техніка Повітряних Сил*. 2014. Вип. 2 (15). С. 10–13.
6. Магда Є. В. Гібридна війна: вжити і перемогти. Харків: Віват, 2015. С. 290–291.
7. Гуржи В. Ідеологеми «руського міра» в сучасних гібридних війнах. Гібридна війна: in verbo et in praxi: монографія /Донецький національний університет імені Василя Стуса /під. заг. ред. проф. Р. О. Додонова. Вінниця : ТОВ «НіланЛТД», 2017. С. 359–347.
8. Гай-Нижник П. П., Чупрій Л. В. Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки. *Гілея: науковий вісник*. 2014. 84(5). С. 465–471.